

Synpunkter på regeringens forsknings- och innovationspolitik från Nämnden för prövning av oredlighet i forsknings, dnr U2023/01467

Nämnden för prövning av oredlighet i forskning (nedan nämnden) har givits möjlighet att lämna synpunkter på regeringens forsknings- och innovationspolitik.

Nämndens uppgift är att utreda oredlighet i forskning enligt lagen (2019:504) om ansvar för god forskningssed och prövning av oredlighet i forskning (nedan lagen). Nämnden har även en uppgift att årligen sammanställa en rapport, som förutom nämndens ärenden, beskriver hur många ”andra avvikelser från god forskningssed” som lärosätena prövat samt vilka beslut om åtgärder de återrapporerat med anledning av nämndens beslut. De synpunkter vi lämnar nedan tar sin utgångspunkt i dessa uppgifter och de erfarenheter nämnden fått under verksamhetens första år.

Sammanfattning

- *Större omfattning än förväntat*

Sammanfattningsvis lyfter nämnden fram att förekomsten av oredlighet i forskning och allvarliga avvikelser från god forskningssed är väsentligt större än vad som uppskattades i lagens förarbeten. Vi ser ett antal återkommande förklaringar kring varför avvikelser uppstått som dels handlar om okunskap, dels om incitamentsstrukturen inom forskningen samt om olika sätt att avgränsa ansvarstagandet för kvaliteten i den forskning forskare deltar i.

- *Mer vägledning och stöd kring vad god forskningssed innebär*

Lagens krav är att forskaren ansvarar för att följa god forskningssed i sin forskning. Det behöver då, så långt möjligt, vara tydligt vad god forskningssed innebär så att det är ett stöd och hjälp i forskarnas arbete snarare än att kraven skapar otrygghet. I detta avseende behövs mer vägledning och stöd till forskarna. En fråga nämnden ställer är hur tydligheten kan ökas i önskvärd utsträckning på nationell nivå respektive på forskningshuvudmannanivå så att god forskningssed utvecklas som ett väsentligt kriterium för kvalitet i bedömning av forskningshuvudmännens kunskapsproduktion.

- *Undersök närmare hur det skapas förutsättningar att följa god forskningssed*

Även om kunskapen om vilka krav god forskningssed ställer på forskarna stärks kan det, som nämnts ovan, finnas andra incitament som styr forskarnas agerande. Nämnden föreslår att det tas ett statligt initiativ till att det undersöks närmare hur det skapas bättre förutsättningar för forskarsamhället att följa god forskningssed i syfte att bibehålla forskningens kvalitet och förtroende. En sådan undersökning skulle kunna tjäna som underlag för vilka satsningar som görs för att förbättra efterlevnaden av god forskningssed.

Nämndens erfarenheter

Nämnden har varit verksam i snart fyra år. När nämnden bildades uppskattades att nämnden skulle ta emot cirka 15 ärenden per år.¹ Antalet ärenden har blivit i det närmaste tre gånger så stort. Varje år har nämnden fått in cirka 45 ärenden och hittills har den tagit emot totalt 161 ärenden. Varje ärende har i regel omfattat flera vetenskapliga publikationer och flera fel i dessa. Prövningen har omfattat samtliga författare på artiklarna som utfört sin forskning vid en forskningshuvudman som omfattas av lagen. Dessa 161 ärenden har därmed inneburit att nämnden prövat flera hundra publikationer och upp mot tusen forskare.

Det är ovisst om uppskattningen om 15 ärenden byggde på förhoppningar om att förekomsten av oredlighet skulle vara låg i Sverige eller om det var en underskattning av andra skäl. Oavsett skälen, kan konstateras att det är mångas forskning som anmälts och prövats av nämnden. Den stora majoriteten av besluten är friande eftersom lagen ställer höga krav för att någon ska fällas för oredlighet i forskning. En stor andel av de friande besluten visar dock att förfalskning, fabricering eller plagiering har skett och att det varit att betrakta som en allvarlig avvikelse från god forskningssed. Forskarna har dock friats på den grunden att uppsåt eller grov oaktsamhet inte kunnat visas. Många ärenden har således fångat förfalskning, fabricering och plagiering i forskningen, vilket lett till att uppmärksamhet väckts och att problematiken lyfts vid de forskningshuvudmän de gällt men även vid andra forskningshuvudmän. Rutiner har setts över, uppstramningar gjorts, artiklar har rättats och dragits tillbaka även i de fall besluten varit friande.

Sammantaget menar nämnden att förekomsten av oredlighet i forskning respektive allvarliga avvikelser från god forskningssed är ett väsentligt större problem än vad som uppskattades i lagens förarbeten. Hur mörkertalet ser ut, det vill säga om det är en liten eller stor andel av den oredlighet som förekommer som anmäls till nämnden, är inte känt. I flera andra länder görs forskning kring attityder och följsamhet till god forskningssed etc. vilket ger en bild av vilka problem som finns, hur stora de är och vad som kan göras åt dem. En internationell sammanställning från 2023 visar att forskare rapporterar förekomsten av allvarliga avvikelser som 4-10% när det gäller egen forskning och 22-33% när det gäller andras studier inom biomedicinsk forskning. Det finns således anledning att tro att problemet med allvarliga avvikelser från god forskningssed är större än vad som antagits, men kunskap om hur stort problemet är i just Sverige saknas.

Förslag

Att forskningen präglas av god forskningssed och en god forskningskultur och att den forskning som rapporteras är korrekt är en fråga om forskningens kvalitet men också en förutsättning för förtroendet för forskningen.

Vägledning och stöd kring vad god forskningssed innebär till forskare på alla nivåer är centralt och det finns ett behov av att stärka forskningshuvudmännens arbete i det avseendet. En fråga är vilket bidrag som är önskvärt på nationell nivå och i så fall från vilken organisation. Det kan i dagsläget te sig något oklart vilka mandat och förväntningar som finns på de olika aktörer som potentiellt skulle kunna fylla en sådan roll.

¹ SOU 2017:10 s. 199.

Mer vägledning och stöd räcker dock antagligen inte. Exempelvis kan sättet forskningen finansieras på och den incitamentsstruktur som finns etcetera motverka forskares förmåga att följa god forskningssed. Exempelvis medför den höga grad av externfinansiering av forskning som råder i Sverige att forskare är beroende av att snabbt visa upp resultat och publikationer, både för sina finansärer och för framtida ansökningar om stöd. I sin tur leder detta till risk för att det uppstår allt från slarv till regelrätt manipulation i forskningsprocessen. Detta är komplexa och omfattande frågor och vi är i Sverige inte ensamma med att ha dessa problem. Nämnden ser gärna att det tas ett statligt initiativ till att det på nationell nivå undersöks närmare hur det skapas förutsättningar för forskarsamhället att följa god forskningssed i syfte att bibehålla forskningens kvalitet och förtroende. Detta i syfte att tjäna som underlag för vilka ytterligare satsningar som behöver göras för att förbättra efterlevnaden av god forskningssed.

Beslut om detta yttrande har fattats av nämndens ordförande Thomas Bull efter föredragning av kanslichefen Karin Nylén och diskussion i nämnden.